

РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН: НОВІТНІ ПІДХОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series14.2023.29.05>

УДК 378.011.3-051:78

Козир А. В.¹, Ліхницька Л. М.²

Креативно-проективний конструкт підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-хорової роботи з учнями

Стаття розкриває креативно-проективний напрямок вокально-хорової роботи студентів факультетів мистецтв університетів. Цей конструкт охоплює високий рівень розвитку саморегуляції емоційної сфери вчителя, наявність артистизму, виявлення творчого натхнення, використання творчо-індивідуального стилю в роботі з учнями, вміння створювати креативне середовище для взаємного розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії. Креативно-проективний конструкт підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва активізує їх творчий потенціал і дозволяє їй вибудувати як систему, що самоорганізовується. Резерви творчого потенціалу коріняться в невикористаних можливостях вчителя музичного мистецтва та в системі підходів до їх використання. У зв'язку з цим творчий потенціал учителів музичного мистецтва становить синтез типового й притаманного кожній конкретній особистості. У статті наведені методики співацької роботи видатних майстрів вокального мистецтва.

Ключові слова: креативно-проективний конструкт, майбутні вчителі музичного мистецтва, виконавська майстерність, вокально-хорова діяльність, творчий потенціал.

Вступ. У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначається, що процеси реформування вищої освіти в Україні потребують кардинальних змін з метою підготовки «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [5]. У зв'язку з цим зростають вимоги до підготовки студентів факультетів мистецтв університетів та інших закладів вищої мистецької освіти, які потребують перегляду й оновлення змісту, форм і методів навчання й співацького, зокрема, спрямованих на формування інтегральної, загальних та інших компетентностей майбутніх фахівців. З цією метою розглядаємо підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва університетів під кутом креативно-проективного ставлення до сприйняття творів музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутніх учителів музики до виконавської діяльності, визначення її сутності та характерних ознак завжди перебувала в центрі дослідницької уваги вчених-педагогів, учителів-практиків на кожному з етапів розвитку освіти в Україні. Зазначена проблема була досліджена під різним кутом зору в працях вітчизняних учених (С. Гончаренко, І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, А. Козир, М.Козяр, М. Коваль, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) [4; 6; 9; 14; 20].

У дослідженнях вітчизняних науковців, музикантів-педагогів проблема виконавського (інструментального, вокального) мистецтва розглядається в різних

¹ Козир Алла Володимирівна, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0000-0002-7138-6874>

² Ліхницька Лариса Миколаївна, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського

аспектах: методологічному та мистецтвознавчому (Н. Гребенюк, Н.Жайворонок, О. Олексюк, В. Тушева та ін.), у контексті розвитку виконавської майстерності та виконавських шкіл як полікультурного явища (М. Давидов, Ж.Дедусенко, В. Федоришин та ін.); вокально-педагогічному та вокально-методичному (В. Бриліна, Л. Ставінська, Л. Василенко, М. Микиша, Н.Можайкіна, Г.Стасько, О. Стахевич, О. Шуляр, М. Сливоцький, Р.Юссон, Ю.Юцевич та ін.) [3; 7; 8; 12; 13; 15; 16; 17; 18]. Не дивлячись на багатоаспектні дослідження у сфері загальної та музичної педагогіки і музичного (вокального) виконавства, ця проблема, на наш погляд, потребує виокремлення та додаткового дослідження, уточнення та поглиблення її інтегральних характеристик.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до співацької роботи з учнями засобами креативно-проективного конструкту. Адже цей конструкт охоплює високий рівень розвитку саморегуляції емоційної сфери вчителя, наявність артистизму, використання творчо-індивідуального стилю в роботі з учнями, вміння створювати креативне середовище для взаємного розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методичний аналіз дозволив засвідчити, що креативно-проективна складова структури підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з учнями дозволяє розкрити саме сутність педагогічної творчості. У вокальній педагогіці загальновизнаним вважається положення про те, що для досягнення відповідного рівня виконавської майстерності співакові потрібно пройти досить складний і тернистий шлях навчання співу. Як слушно зазначають В. Бриліна та Л.Ставінська, ефективність цього процесу безпосередньо «залежить від застосування інноваційних методів сучасної вокальної педагогіки, методології та методики вокальної школи» [2, 9]. У зв'язку з цим дослідниці зазначають, що вокальну підготовку студентів факультетів музичного мистецтва слід розглядати «як процес, спрямований на максимальний розвиток у них здатності до глибокого розуміння змісту музичних образів та втілення їх у досконалії співацько-виконавській формі» [так само].

Використання креативно-проективного конструкту дозволяє визначити взаємозв'язок між творчими та інтеграційними процесами. З цієї позиції доцільно підкреслити, що формування творчої особистості на основі інтеграції мистецтв повинно ґрунтуватися на синтезі методів та прийомів екстраполяції, створенні нових оригінальних продуктів творчості [2, 29]. Данна складова сприяє формуванню такої характеристики особистості як творчо-інтелектуальна активність. Зважаючи на той факт, що інтеграційні процеси зорієнтовані на значне підвищення творчого потенціалу фахівців, Г.Падалка доводить, що в мистецькому навчанні ці тенденції знаходять педагогічну трансформацію в методиці, провідними засадами якої виступають: формування мотивації до творчості, розвиток художньо-творчої уяви, забезпечення взаємодії емоційних і раціональних факторів їх мистецької діяльності, стимулювання інтуїції в процесі вирішення творчих завдань [11, 18]. Креативно-проективна складова підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва акумулює функціонування всієї структури творчої спрямованості підготовки майбутніх фахівців, скеровує мотиваційний, когнітивний, комунікативний, емпатійний та рефлексивний компоненти в проективному напрямі.

Теоретико-методичний аналіз розвитку виконавської підготовки співака у контексті західноєвропейської культурно-історичної традиції засвідчив, що еволюція поглядів на методику вокального навчання умовно можна поділити та три

періоди. Як зазначає О. Стахевич, «перший – до 1723 року, коли появився перший вокально-методичний трактат П'єтро Тозі (1654-1732); період класичного *Bel canto* XVIII ст. до першої третини XIX ст.; і період становлення сучасної вокальної педагогіки, починаючи з середини XIX ст.» [13, 7]. Якщо для раннього періоду характерним було диференційоване використання голосових регістрів у співі, то для епохи класичного *Bel canto* визначальним принципом вокальної педагогіки став дворегістровий стиль співу з високим рівнем переходу на *c2*, *d2*, який визначається поєднанням обох регістрів у єдиний діапазон на зазначених звуках. На думку дослідника, це заклало основи для сучасної «системи співацького навчання вокалістів, для якої характерним є дворегістровий стиль співу зі зниженим до *es1-f1* регістровим переходом», а «в оперно-виконавській практиці були встановлені два захисних механізми (за Р. Юссоном) співацького голосу: формування регістрових мікстів і прикриття високих звуків в обох регістрах» [13, 8].

Досліджуючи процес формування виконавської підготовки майбутніх учителів музики у процесі колективного музикування, В.Федоришин зазначає, що виконавська підготовка майбутнього вчителя музики є виявом його творчого «Я» через комплекс властивостей та особистісно-типологічних якостей. Вона поєднує, з однієї сторони, вміння об'єктивного прочитання авторського тексту: мелодії, фактури, гармонії, метро-ритмічних особливостей тощо, а з іншої – включає здатність до його інтерпретації: інтонації, динаміки, тембру, звучності фактури [16, 7].

Зазначимо, що формування виконавської майстерності співаків у контексті західноєвропейської культурно-історичної традиції має значні досягнення у контексті розвитку інших національних вокальних шкіл (Французької вокальної школи, Німецько-австрійської вокальної школи та ін.). Між тим наша основна дослідницька увага була прикута до розгляду італійської школи співу бельканто, яка має важливе не тільки культурно-історичне, а й вокально-методичне значення для проблеми формування виконавської майстерності магістрантів музичного мистецтва у процесі співацького навчання.

Важко не погодитися з основними тезами наведеної дефініції, яка у повній мірі відповідає ключовим положенням виконавської майстерності співака, голос якого вважається природним музичним інструментом. Так, у колективній монографії українських учених «Голос людини та вокальна робота з ним» визначено, що «голосотвірна система людини трактується як «живий» музичний інструмент, який має властивість самостійно «грати» і настроюватися. ... Унікальність співацького інструмента зумовлена тим, що спів є усвідомленим, емоційним мовленням не в асоціативному, як у інструменталістів, а в прямому розумінні, всередині якого є своєрідний інтелектуально-вольовий «пульт управління» його роботою – сфера свідомості співака» [2, 3]. Між тим, як зазначають далі автори, «скільки б не говорилося про значення (насправді величезне) неусвідомлених процесів, що забезпечують узгодженість роботи всієї голосотвірної системи і внутрішніх органів співака, і, скільки б не підкреслювалась роль підсвідомості (інтуїції) в організації співацького процесу, – ніхто не зможе не визнати того, що займатися співом і опановувати секрети співацької техніки стає можливим тільки за умови свідомого підходу до навчання і усвідомлення всього комплексу співацької діяльності» [так само, с. 5].

Тільки вдумлива співпраця, концентрація виключно на творчих аспектах і розподіл уваги студента на чомусь одному у роботі, поступова і сувора

послідовність порядку у засвоєнні основ мистецької мови, закономірностей, технічної і художньої сторін вокально-ансамблевої діяльності призведуть до ефективної і плідної співпраці. «Не порушувати, а поліпшувати, вдосконалювати природу, сприяти природному максимальному використанню вокально-акустичних законів і можливостей голосового апарата – ось чого має прагнути кожен педагог, якщо він хоче добитися успіхів своїх учнів» [7, 64].

Описуючи специфіку співацької освіти, М.Микиша закликає на початковому етапі творчої взаємодії в опануванні вокального мистецтва зосереджувати увагу на формуванні співацької позиції звука та слуховому контролю правильності цієї позиції, правильності звучання голосу в цілому [7]. В міру автоматизованості техніки звуковидобування студентом скеровувати його психічну енергію на творчий процес. Також важливо ознайомлювати вихованців з поняттям вокально-творчого спокою в репетиційному процесі, і досягнення даного відчуття (фізіологічна кондиція організму і психічної рівноваженості) перед і протягом концертного виступу як впевненості у своїх силах, можливостях, задання творчої настроєності під час виконання вокального твору, досягнення певного стану мобілізованості, що позначається як творче збудження, а також уникання напруженості, скутості, нервозності.

Зазначимо, що виконавську підготовку ми розглядаємо як продукт особистісної професійно спрямованої ціннісної рефлексії, яка орієнтує майбутніх співаків у вирі життєвого і професійного простору, утверджує в їх свідомості відповідне ціннісно-смісловне ставлення до явищ музичного мистецтва, означаючи самі цінності та їх особистісний смисл для кожного конкретного музиканта-виконавця. Це підтверджується думкою М. Ткач та О.Олексюк, що як складний соціально-психологічний феномен, найважливіший функціонал в структурі особистості система ціннісних орієнтацій створює платформу, на якій формуються погляди людини на світ, її світогляд, відношення до оточуючих людей і до самої себе тощо. Система ціннісних орієнтацій формується у процесі соціалізації особистості, є центральною ланкою свідомості та найважливішим регулятором як поведінки, так і професійної діяльності людини. Сучасною наукою доведено, що особливо професійна діяльність людини регулюється системою її ціннісних орієнтацій [19].

З цієї позиції креативно-проективний конструкт підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музично-просвітницької діяльності з учнями дозволяє розкрити сутність саме педагогічної творчості. С.Сисоєва розглядає педагогічну творчість як особистісно-розвивальну взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу, спрямовану на формування творчої особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя [12, 132]. Застосування творчо-проективного конструкту в структурі виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва сприяє визначенню творчо-інтеграційних процесів у формуванні креативної особистості, розвиває творчий потенціал фахівців.

Творчо-проективний конструкт підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи з учнями активізує їх потяг до творчості і дозволяє її вибудувати як систему, що самоорганізується, має ресурси й резерви. Доречно зазначити, що мотиви загальної та професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, його культурний, загальноосвітній, професійний рівень, є його ресурсами. Резерви творчого потенціалу коріняться в невикористаних можливостях вчителя музичного мистецтва та в системі підходів до їх використання. У зв'язку з

цим творчий потенціал майбутнього вчителя музичного мистецтва становить синтез типового й притаманного кожній конкретній особистості.

Доречно підкреслити, що змістом творчого потенціалу вчителя музичного мистецтва є не лише його вроджені властивості, здібності, якості й особливості, але й набуті особистістю знання, уміння й навички. Музичні здібності (музично-слухові, ладові, ритмічні уявлення, пам'ять, уява, музичне мислення); досвід музично-педагогічної діяльності, який передбачає наявність спеціальних знань, професійних умінь, розвиток виконавських навичок; а також особистісно-ціннісне ставлення педагога до музичного мистецтва – структурні складники творчого потенціалу вчителя музичного мистецтва.

Як підкреслюють дослідники (А.Алексюк, А.Болгарський, Г.Падалка, О.Рудницька, Т.Ткаченко, О.Щолокова, В.Федоришин та ін.) [1; 9; 11; 15; 16], саме професійна діяльність вчителя музичного мистецтва, її творча спрямованість визначає вимоги до цього виду діяльності, адже творчий потенціал особистості накопичується і збагачується, що є вершиною його саморозвитку та професійно-творчого самоздійснення.

Визначаючи найвагомішу роль забезпечення творчої основи мистецької навчальної діяльності, Г. Падалка обґрунтовує її провідні компоненти, а саме: логічне мислення, емоційні переживання, інтуїтивне осягнення змісту художніх образів; уяву суб'єкта. Учена розглядає формування творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті здійснення діяльності, що забезпечує створення нових ціннісних результатів [11]. Оскільки майбутня професійна діяльність прямо і безпосередньо пов'язана із творенням і трансляцією духовних культурно-мистецьких надбань людства в учнівському середовищі, просвітницькі орієнтири фахової підготовки, формування здатності до творчого самовираження в педагогічній просвітницькій діяльності з урахуванням інтеграції різних видів мистецтв набуває суттєвого значення.

З позиції креативно-проективної складової структури підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музичної діяльності з учнями особливого значення набуває розуміння сутності педагогічної творчості через її вплив на розвиток учасників освітнього процесу. Тому креативно-проективний конструкт підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музичної діяльності з учнями передбачає можливість актуалізації знаннєвого досвіду в галузі суміжних мистецтв, формування здатності до глибокого пізнання загальних законів художньої творчості, що має вплинути на удосконалення мистецької діяльності майбутніх фахівців.

Зважаючи на основні ознаки креативно-проективного конструкту підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музичної діяльності з учнями визначаються орієнтири розвитку вмій реалізації творчих процесів, а саме: залучення майбутніх фахівців до проведення паралелей між музикою та іншими видами мистецтва; оволодіння методами асоціювання та виокремлення образної специфіки в процесі мистецьких порівнянь; усвідомлення художніх закономірностей розвитку образів; спонукання до творчого використання художніх категорій.

У **висновках** доцільно зазначити, що широке використання творчо-проективного конструкту підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музичної діяльності з учнями дозволяє виховувати у них здатність до осягнення, трансляції інновацій, трансформації їх відповідно до конкретної педагогічної ситуації, а також спроможність створення інновацій в процесі професійної

діяльності тощо. Доречно підкреслити, що творчість розвивається у процесі активної діяльності, що поєднується з її провідними мотивами та виявляється як прагнення до самого творчого процесу, духовного поступу, самовираження та самоствердження. Креативно-проективний конструкт у структурі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до музичної діяльності з учнями щільно пов'язаний з розвитком пізнавальної активності студентів факультетів мистецтв, їх самостійності в художньо-творчій діяльності, які сприяють формуванню емпатійності, гнучкості й ґрунтуються на індивідуально-творчому підході до осягнення музичних творів, потребі виявлення у музиці засобу ефективного спілкування. Таким чином, орієнтація на образну спорідненість музичних, образотворчих, літературних, хореографічних та інших образів, на спорідненість стильових закономірностей сприяє збагаченню уявлень майбутніх фахівців з метою реалізації художньо-просвітницьких завдань у фаховій діяльності.

Література:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник для студ. і викл. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 1998. 558, [1] с.
2. Бриліна В.Л., Ставінська Л.М. Вокальна професійна підготовка вчителя музики: методичний посібник для викладачів та студентів педагогічних і мистецьких закладів. Вінниця: Нова Книга, 2013. 96 с.
3. Голос людини та вокальна робота з ним: монографія. Г.Є. Стасько, О.Д. Шуляр, М.Ю. Сливоцький та ін. Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2010. 336 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
5. Закон України «Про вищу освіту»: наук.-практич. коментар /за заг. ред. Кременя В.Г. К.: СДМ-студіо, 2004. 323 с.
6. Зязюн І.А. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: зб. наук. пр. К.: КПЕК, 2003. 679 с.
7. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. К.: Музична Україна, 1971. 92с.
8. Можайкіна Н. С. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Методика викладання вокалу» для студентів спеціальності «Музична педагогіка та виховання». К., 2013. 80 с.
9. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика. О.П. Рудницька. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. 255с.
10. Олексюк О.М., Ткач М.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч. посібник. К.: Знання України, 2004. 264 с.
11. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта Україна, 2008. 274 с.
12. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. К.: Міленіум, 2006. 346 с.
13. Стахевич О.Г. Основи вокальної педагогіки. Ч.1: Природно-наукові теорії сольного співу. Курс лекцій: Навч. пос. для студ. дир.-хор. фак. муз. та пед.вузів. Х. Суми: ХДАК. Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. 92 с.
14. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю /Василий Александрович Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.
15. Ткаченко Т.В. Формування вокально-сценічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних вузів: монографія; ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Харків : ХНПУ, 2016. 307 с.
16. Федоришин В. І. Формування виконавської майстерності студентів музично-педагогічних факультетів у процесі колективного музикування: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2006. 22с.
17. Шуляр О.Д. Історія вокального мистецтва: монографія: Ч.ІІ. Івано-Франківськ, 2013. 360 с.
18. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу: навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. К.: ІЗМН, 1998. 160 с.

19. Tkach, M. M., & Oleksiuk, O. M. (2021). Value-based orientations as a normative regulatory mechanism for the formation of professional worldview of future music teachers. *Linguistics and Culture Review*, 5(S2), 522-536. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS2.1388>

20. The competence approach as a methodological tool for shaping the professional competence of future music teachers. Компетентнісний підхід як методологічний інструмент формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Alla Kozyr, Vasyl Fedoryshyn, Olena Khoruzha, Larysa Chyncheva, Oksana Gusachenko. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. 2021. ISSN 21583595. P. 67-73. Scopus. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=5721687720>.

KOZYR ALLA, LIKHITSKA LARISA.

Creative and projective construct direction of training future teachers of music for vocal and choral work with pupils.

The article reveals the creative and projective direction of vocal and choral work of students of art faculties of universities. This construct covers a high level of development of the self-regulation of the teacher's emotional sphere, the presence of artistry, the identification of creative inspiration, the use of a creative and individual style in working with students, the ability to create a creative environment for the mutual development of the subjects of pedagogical interaction. The creative-projective construct of training future music teachers activates their creative potential and allows it to be built as a self-organizing system. Reserves of creative potential are rooted in the unused opportunities of the music teacher and in the system of approaches to their use. In this regard, the creative potential of music teachers is a synthesis of the typical and inherent to each individual. The article describes the methods of singing work of outstanding masters of vocal art.

Keywords: creative and projective construct, future teachers of musical art, performing skill, vocal and choral activity, creative potential.

References:

1. Aleksiuk A.M. Pedagogy of higher education of Ukraine. History. Theory: textbook for students. and off higher education closing K.: Lybid, 1998. 558, [1] p.
2. Brylina V.L., Stavinska L.M. Vocal professional training of a music teacher: a methodical guide for teachers and students of pedagogical and artistic institutions. Vinnytsia: Nova Kniga, 2013. 96 p.
3. The human voice and vocal work with it: a monograph. G.E. Stasko, O.D. Shulyar, M.Yu. Slyvotskyi et al. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University Publishing House, Ivano-Frankivsk, 2010. 336 p.
4. Honcharenko S.U. Ukrainian pedagogical dictionary. K.: Lybid, 1997. 376 p.
5. The Law of Ukraine "On Higher Education": scientific and practical. comment /for general ed. Kremeny V.G. K.: SDM-studio, 2004. 323 p.
6. Zyazyun I.A. Pedagogy and psychology of professional education: research results and perspectives: coll. of science pr. K.: KPEK, 2003. 679 p.
7. Mykysha M. Practical basics of vocal art. K.: Musical Ukraine, 1971. 92p.
8. Mozhaikina N. S. Educational and methodological complex for the discipline "Methodology of vocal teaching" for students of the specialty "Music pedagogy and education". K., 2013. 80 p.
9. Art education in Ukraine: theory and practice. O.P. Rudnytska Sumy: Sumy DPU named after A.S. Makarenko, 2010. 255p.
10. Oleksyuk O.M., Tkach M.M. Pedagogy of the spiritual potential of the individual: the sphere of musical art: education. manual. K.: Knowledge of Ukraine, 2004. 264 p.
11. Padalka H.M. Art pedagogy (Theory and teaching methods of art disciplines). K.: Education Ukraine, 2008. 274 p.
12. Sysoeva S.O. Basics of pedagogical creativity: tutorial. for students higher ped. education closing K.: Millennium, 2006. 346 p.
13. Stakhevich O.G. Basics of vocal pedagogy. Part 1: Natural and scientific theories of solo singing. Course of lectures: Education. village for students conductor-choir faculty music and pedagogical universities. H. Sumy: KhDAK. Sumy DPU named after A.S. Makarenko, 2002. 92 p.
14. Sukhomlynsky V.A. One hundred tips for a teacher / Vasyly Alexandrovych Sukhomlynskyi. - K.: Rad. school, 1984. - 254 p.
15. Tkachenko T.V. Formation of vocal and stage culture of students of art faculties of pedagogical universities: monograph; KhNPU named after H.S. Fryying pans Kharkiv: KhNPU, 2016. 307 p.

-
16. Fedoryshyn V. I. Formation of performance skills of students of music and pedagogical faculties in the process of collective music making: author's review. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.02. Kyiv, 2006. 22 p.
17. Shulyar O.D. History of vocal art: monograph: Ch.II. Ivano-Frankivsk, 2013. 360 p.
18. Yutsevich Yu. E. Theory and methods of formation and development of the singing voice: teaching-method. a guide for teachers and students of art educational institutions, teachers of various types of schools. K.: IZMN, 1998. 160 p.
19. Tkach, M. M., & Oleksiuk, O. M. (2021). Value-based orientations as a normative regulatory mechanism for the formation of professional worldview of future music teachers. *Linguistics and Culture Review*, 5(S2), 522-536. <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS2.1388>
20. The competence approach as a methodological tool for shaping the professional competence of future music teachers. Компетентнісний підхід як методологічний інструмент формування професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. Alla Kozur, Vasyl Fedoryshyn, Olena Khoruzha, Larysa Chyncheva, Oksana Gusachenko. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. 2021. ISSN 21583595. P. 67-73. Scopus. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=5721687720>.